

STRESZCZENIE

Praca dotyczy zagadnienia biblijnych podstaw i źródeł prawosławnej teologii Imienia Bożego. Badane zagadnienie dotyczy w przeważającej mierze dziedziny teologii fundamentalnej, ale również biblistyki, teologii dogmatycznej i liturgiki. W toku badań wykorzystano metody zaczerpnięte z fenomenologii religii, krytykę źródeł i lingwistyczne analizy tekstu, uwidoczniono w ten sposób wieloaspektowość i złożoność zagadnienia. Stosując metodę egzegezy patrystycznej, umocowano wyciągnięte wnioski w teologicznej tradycji Cerkwi. W toku pracy wykorzystano dorobek teologii porównawczej, fundamentalnej i dogmatycznej, na liturgice i ikonografii kończąc. W tym aspekcie do badań wykorzystano wszelkie metody i dorobek teologii prawosławnej jako całości. W pracy zbadano fenomen istnienia Imienia Bożego, sposobu jego rozumienia oraz miejsca w tradycji liturgicznej, monastycznej, ascetycznej i modlitewnej Kościoła. Świętość Imienia Bożego jest jednym z kluczowych zagadnień poruszanych na przestrzeni całej historii chrześcijaństwa. Spory dotyczące poznawalności lub niepoznawalności Imienia Bożego, jego pochodzenia, natury i relacji względem Boga, skutkowały wykrystalizowaniem się całej tradycji hezychastycznej wraz z zawartą w niej praktyką Modlitwy Jezusowej. Pytanie o biblijne korzenie prawosławnej praktyki modlitwy Imieniem Bożym jest niezbędne w celu zrozumienia głębi teologicznej całej spuścizny liturgicznej Kościoła Wschodniego, której serce stanowi właśnie Modlitwa Jezusowa.

Praca została podzielona na trzy zasadnicze części obejmujące odpowiednio Stary i Nowy Testament oraz proces rozwoju teologii Imienia w Prawosławiu, począwszy od I wieku chrześcijaństwa na współczesnej praktyce Cerkwi kończąc. Pierwszy rozdział jest wprowadzeniem w onomastykę kultur starożytnej Mezopotamii, Egiptu, Kanaanu oraz Izraela i odpowiada na pytanie o rolę i znaczenie szeroko rozumianych imion w tych cywilizacjach. Praca, wychodząc od znaczenia i form imion nadawanych ludziom, przechodzi w rozważania na temat roli, funkcji i kultowego znaczenia imion w religiach opisywanych narodów i ludów. Badane cywilizacje zostały wybrane, zwracając szczególną uwagę na pokrewieństwo geograficzne, będące obszarem wydarzeń biblijnych. W rozdziale tym zostały wykazane podobieństwa oraz różnice w pojmowaniu funkcji imienia zarówno w sferze społecznej, jak i religijnej.

Rozdział drugi to analiza funkcji imienia na gruncie religijno-kulturowym biblijnego Izraela, z naciskiem na imiona ludzi. Opisane zostały takie aspekty, jak np. nadanie imion w historii o stworzeniu świata. Analizie poddano imiona pierwszych ludzi

z wykorzystaniem metod językoznawczych. Zbadano znaczenia i pochodzenie pierwszych biblijnych imion. Zwrócono również uwagę na rytuał nadawania imion dzieciom oraz ich znaczenie jako błogosławieństw i nośników proroctwa. Poruszono również kwestię przemianowań charakterystycznych dla biblijnych historii, dotyczących wybraństwa poszczególnych osób.

Rozdział trzeci traktuje o badaniu na temat roli, znaczenia i teologii Imienia Bożego na kartach Pierwszego Przymierza. W rozdziale tym skupiono się na charakterystyce ogólnych Imion Bożych, takich jak Elohim, El, El Eljon, El Szaddaj i El Olam. Wszystkie te Imiona zostały zbadane i opisane pod kątem zarówno historyczno-kulturowym, etymologicznym, jak i religijnym, ze wskazaniem na ich historię i użycie w poszczególnych księgach i okresach historii biblijnej. Analizie poddano również Imię JHWH. Zbadano historyczność jego pojawiania się w Piśmie Świętym, ze szczególnym uwzględnieniem opisu Teofanii Synajskiej. Opisano badania etymologiczne nad znaczeniem i możliwym pochodzeniem Tetragramu oraz przedstawiono teologiczne komentarze Ojców Kościoła. Zbadano również kwestię sporu wokół brzmienia Imienia JHWH, z uwzględnieniem najnowszych badań w tej dziedzinie. Na zakończenie, na podstawie przeprowadzonych badań, dokonano krytycznej analizy pseudonimia Jehowa. Osobnej analizie poddano również inne Imiona Boże występujące na kartach Pisma rzadziej lub tylko pojedynczo. Opracowano również i przeanalizowano Imiona Adonai i Ojciec oraz inne rzadziej występujące w tekście biblijnym. Na zakończenie zbadano fenomen imion teoforycznych nadawanych ludziom. Ostatni podrozdział traktuje o kulcie Imienia Bożego na kartach Starego Testamentu. Przeanalizowano także trzecie przykazanie dekalogu, traktujące o szacunku dla Imienia oraz przytoczono komentarz patrystyczny. Następnie zbadano i przeanalizowano kult Imienia w Psalterzu oraz dwie teologiczne koncepcje uświęcania i bezczeszczenia Imienia. Badaniu poddano również liturgiczną tradycję święta *Jom Kippur* wraz z jego onomastycznymi konsekwencjami w postaci zakazu wymawiania Imienia Bożego. Na zakończenie rozdziału traktującego o Imieniu w Starym Testamencie, przeanalizowano rolę i funkcję Imienia Bożego w okresie międzytestamentalnym.

Rozdział czwarty dotyczy teologii Imienia Bożego zawartej w Nowym Testamencie. W rozdziale tym zbadano sposób używania Imienia Bożego jako wezwania modlitewnego oraz kerygmatu głoszenia Słowa Bożego w najwcześniejszym stadium rozwoju Kościoła. Przedstawiono rozważania o Imieniu Jezus poprzez analizę łączącą podejście etymologiczne, patrystyczne oraz egzegetyczne. Zbadano treść teologiczną stojącą za nadaniem Wcielonemu Logosowi tego konkretnego Imienia, wraz z analizą antytypu Chrystusa jako nowego Jozuego. Przytoczono korespondujące z tą koncepcją teksty Ojców Kościoła oraz przeanalizowano je

z perspektywy prawosławnej teologii święta Obrzezania Pańskiego. Zbadano teologiczne przesłanie dotyczące Imienia Jezusa znajdujące się w Ewangeliach. Przedstawiono teologiczne znaczenie Imienia Pan, z uwzględnieniem zarówno greckiej, jak i aramejskiej etymologii oraz filozofii języka. Przeanalizowano również chrystocentryczne użycie w Ewangeliach Imienia *Ja jestem*. Zbadano charakterystykę występowania Imienia w Ewangeliach synoptycznych oraz, osobno z uwzględnieniem charakterystyki, w Ewangelii św. Jana. Analizie poddano również dwie specyficzne formy występowania Imienia *Ja jestem* w znaczeniu identyfikacji osoby oraz absolutnym. Przeprowadzono analizę czwartej prośby Modlitwy Pańskiej, z jednoczesnym komentarzem patrystycznym. Przedstawiono badania nad teologicznym znaczeniem Imienia Ojciec w kontekście nowotestamentalnym, z rozróżnieniem charakterystycznych cech jego użycia w Ewangeliach synoptycznych i św. Jana oraz w Listach Apostolskich. W rozdziale tym zawarto analizę występowania i charakterystyki ogólnego sformułowania Imienia Bożego w Księdze Dziejów Apostolskich. Zbadano sposób używania Imienia Bożego jako wezwania modlitewnego oraz kerygmatu głoszenia Słowa Bożego w najwcześniejszym stadium rozwoju Kościoła. Dokonano również podobnej analizy w Listach Apostolskich oraz w Apokalipsie.

Rozdział piąty jest analizą biblijnych podstaw teologii Imienia Bożego w kontekście prawosławnego nauczania o Imieniu Bożym i Modlitwie Jezusowej. W rozdziale tym podjęto próbę analizy i przedstawienia wniosków z niej płynących, dotyczących biblijnych podstaw teologii Imienia Bożego w kontekście prawosławnego nauczania o Imieniu Bożym, ze szczególnym uwzględnieniem wkładu pracy w tok sporów wokół Imienia Bożego. Każdy z aspektów badania został ujęty osobno z wyszczególnieniem jego efektu. Opracowano i przedstawiono historyczno-geograficzne stadia rozwoju nauki o Imieniu Bożym i o modlitwie samym Imieniem. Wychodząc bezpośrednio z okresu poapostolskiego prześledzono i analizowano poszczególne etapy rozwoju idei i tradycji Modlitwy Imieniem Jezusa. Zbadano rozwój praktyki modlitwy na przestrzeni etapów historycznych nazwanych kolejno okresami – anachoretów, synajskim, atoskim, Filokalii, a na dziele św. Paisjusza Wieliczkowskiego kończąc. Przeanalizowano także, z uwzględnieniem chronologii, powstanie, domniemane autorstwo oraz teologię Imienia zawartą w akatyście ku czci Imienia Jezusa. Przedstawiono opis i analizę renesansu Modlitwy Jezusowej w XX w. Opisano fenomen „Opowieści Pielgrzyma” i podstaw nauki św. Ignacego Branczaninowa o Imieniu Bożym. Zbadane zostały również przyczyny i przebieg sporów imiesławskich wraz dorobkiem nauki o Imieniu wśród prawosławnej emigracji do Europy zachodniej XX w.

Rozdział szósty to analiza teologii Imienia zawarta w prawosławnych nabożeństwach. Badania dotyczyły treści modlitwy i hymnów nabożeństw cyklu dobowego oraz teologii Imienia zawartej w rytach sakramentów. Zwrócono szczególną uwagę na formuły sakramentów zawierające Imię Boże. Analizie poddano teksty modlitw kapłańskich, w których Imię stanowi główny punkt odniesienia oraz ukazane zostało jako kierunek modlitwy. Zwrócono szczególną uwagę na fragmenty tekstów nabożeństw korespondujące z biblijną praktyką kultu Imienia Bożego. Wskazano również na wielkie znaczenie gestu kapłańskiego błogosławieństwa, zawierającego w sobie, zarówno pod względem symboliki jak i treści, bezpośrednie odniesienie do Imienia Jezusa. Rozdział kończy historyczno-teologiczna analiza ikonografii prawosławnej. Zbadano motywy i treści ikonograficzne będące nośnikami teologii Imienia Bożego zarówno w sferze zewnętrznej – artystycznej, jak i mistycznej. Ostatnim etapem jest analiza porównawcza idei i koncepcji teologicznych będących podstawami kultu ikon, z założeniami i fundamentami kultu Imienia Bożego w Prawosławiu.

Pracę kończy rozdział siódmy będący podsumowaniem badań. Zawarte w nim *resume* pozwala określić podstawowe idee i tendencje teologiczne, które są podstawą prawosławnej teologii Imienia Bożego. W pracy szczegółowo przeanalizowano historię kształtowania się teologii Imienia Bożego od najstarszych opisów biblijnych, przez historię rozwoju kultu Imienia w starożytnym Izraelu, objawienie Nowego Przymierza, aż po najnowszą tradycję chrześcijańską.

Praca „*Biblijne podstawy prawosławnej teologii Imienia Bożego*” jest efektem wielu lat badań interdyscyplinarnych nad fenomenem kultu Imienia Bożego we wschodnim chrześcijaństwie. Ze względu na szczególny nacisk na źródła biblijne, w toku badań wykorzystano niemal wszystkie dostępne metody badań nad Biblią. Dzięki temu zabiegowi wyciągnięte wnioski i przedstawiona analiza daje możliwość całościowego oglądu zagadnienia związanego z Imieniem Bożym na gruncie Tradycji wschodniego chrześcijaństwa. Badania porównawcze z pogranicza teologii, filozofii języka i lingwistyki pomogły uzyskać maksymalnie jasny obraz rozwoju oraz zmian zachodzących w pojmowaniu istoty Imienia Boga na przestrzeni dziejów. Dzięki paralelnemu stosowaniu dorobku badań nad tekstem z tradycją egzegezy patrystycznej, ukazano aktualizację i recepcję biblijnego sposobu rozumienia zagadnienia w teologii prawosławnej. Prześledzenie ścieżki rozwoju i kształtowania się tradycji Modlitwy Jezusowej pozwoliło wskazać na głęboką antyeczność tej teologii oraz jej biblijne źródła, zarówno w sferze praktycznej, jak i teologiczno-mistycznej. Przeprowadzone badania pozwoliły na ukazanie głównego nurtu w prawosławnej teologii Imienia Bożego popartego biblijną tradycją teologiczną starożytnego Izraela.

SUMMARY

The work deals with the biblical basis and sources of the Orthodox theology of the God's Name. The question under study concerns predominantly the field of fundamental theology, but also biblical studies, dogmatic theology and liturgics. In the course of the research, methods taken from the phenomenology of religion, source critique and linguistic analysis of the text were used, thus highlighting the multifaceted nature and complexity of the issue. By applying the method of patristic exegesis, the conclusions drawn were reinforced in the theological tradition of the Church. In the course of the work, the achievements of comparative, fundamental and dogmatic theology were used, ending with liturgy and iconography. In this aspect, all the methods and achievements of Orthodox Theology as a whole were used for research. The work examines the phenomenon of the existence of the Name of God, the way it is understood and its place in the liturgical, monastic, ascetic and prayer tradition of the Church. The holiness of God's name is one key issues throughout Christian history. Disputes about the knowledge or unknowability of God's Name, its origin, nature and relationship to God resulted in the crystallization of the entire hesychastic tradition together with the practice of the Jesus Prayer contained in it. The question of the biblical roots of the Orthodox practice of praying with the Name of God is necessary to understand the theological depth of the entire liturgical heritage of the Eastern Church, the heart of which is precisely the Jesus Prayer.

The work is divided into three main parts, respectively, the Old and the New Testament, as well as the process of developing the theology of the Name in Orthodoxy, from the first century of Christianity to the contemporary practice of the Church. The first chapter is an introduction to the onomastics of the cultures of ancient Mesopotamia, Egypt, Canaan and Israel and answers the question of the role and meaning of broadly understood names in these civilizations. The work, starting from the meaning and forms of names given to people, turns into consideration of the role, function and cult meaning of names in the religions of the described nations and peoples. The studied civilizations were selected, paying particular attention to the geographic relationship being the area of biblical events. This chapter shows the similarities and differences in understanding the function of a name, both in the social and religious spheres.

The second chapter is an analysis of the function of the name on the religious and cultural grounds of biblical Israel, with an emphasis on the names of people. Aspects such as *giving names in the creation story* are described. The first names of people were analyzed with the use of linguistic methods. The meaning and origin of the first biblical names were examined.

Attention was also paid to the ritual of naming children and their meaning as blessings and carriers of prophecy. The issue of renaming characteristic of biblical stories regarding the elections of individuals was also raised.

The third chapter deals with the study of the role, meaning, and theology of God's Name in the First Covenant, and discusses the individual God's Names. This chapter focuses on the characteristics of general Names of God, such as Elohim, El, El Eljon, El Shaddai, and El Olam. All these Names have been researched and described from a historical, cultural, etymological and religious perspective, with an indication of their history and use in individual books and periods of biblical history. The name of JHWH was also analyzed. The historicity of its appearance in the Holy Scriptures was examined, with particular emphasis on the description of Theophany Sinai. Etymological studies on meaning are described and the possible origins of the Tetragrammaton, and the theological commentaries of the Church Fathers are presented. The dispute over the wording of the Name of JHWH was also examined, taking into account the latest research in the field. In conclusion, based on the research carried out, a critical analysis of the pseudo-name Jehovah was made. Other Names of God, appearing on the pages of Scripture less frequently or only individually, were also analyzed separately. The names Adonai and Father and other names less frequently found in the Bible were also developed and analyzed. Finally, the phenomenon of theophoric names given to people was examined. The last subsection deals with the worship of God's Name in the Old Testament. The third commandment of the Decalogue, dealing with respect for the Name, was also analyzed and a patristic commentary was provided. Then the cult of the Name was investigated and analyzed in the psalter and two theological concepts of sanctifying and desecrating the Name. The liturgical tradition of the *Yom Kippur* holiday with its onomastic consequences such as the prohibition of uttering God's Name was also examined. At the end of the chapter on the Name in the Old Testament, the role and function of God's Name in the inter-testament period were analyzed.

The fourth chapter deals with the theology of God's Name contained in the New Testament. This chapter explores the use of God's Name as a prayer call and the kerygma of proclaiming God's Word in the earliest stages of Church development. Considerations on the Name of Jesus were presented through an analysis combining etymological, patristic and exegetical approaches. The theological content behind giving the Incarnate Logos this particular Name has been explored, along with an analysis of the antitype of Christ as the new Joshua. The texts of the Fathers of the Church corresponding to this concept were quoted and analyzed from the perspective of the Orthodox theology of the feast of the Lord's circumcision. The

theological message about Jesus' Name found in the Gospels has been examined. The theological meaning of the Name of the Lord is presented, taking into account both Greek and Aramaic etymology and philosophy of language. The Christocentric use of the Name *I Am* in the Gospels has also been analyzed. The characteristics of the occurrence of the Name in the Synoptic Gospels and, separately, in the Gospel of St. John. Two specific forms of the occurrence of the Name *I Am* in the sense of identifying a person and in the absolute sense were also analyzed. An analysis of the fourth petition of the Lord's prayer was carried out, along with a patristic commentary. Research on the theological meaning of the Name Father in the New Testament context is also presented, with the distinction between the characteristic features of its use in the synoptic and St. John and in the Epistles. This chapter analyzes the occurrence and characteristics of the general wording of God's Name in the Book of Acts. The method of using the Name of God as a prayer call and the kerygma of proclaiming the Word of God in the earliest stage of Church development was examined. A similar analysis was also made in the Epistles and in the Apocalypse.

Chapter five analyzes the biblical foundations of the theology of God's Name in the context of the Orthodox teaching of God's Name and Jesus' Prayer. This chapter attempts to analyze and present the conclusions drawn from it regarding the biblical foundations of the theology of God's Name in the context of the Orthodox teaching of God's Name, with particular emphasis on the contribution of work to the course of disputes around God's Name. Each aspects of the study have been dealt with separately, detailing its effect. Compiled and presents the historical and geographical stages of the development of the science of God's Name and prayer with the Name alone. Starting directly from the post-apostolic period, it was traced and analyzed the various stages of the development of the idea and tradition of praying in the Name of Jesus. The development of the practice of prayer was examined over the historical stages called successively the periods - anachoretic, Sinai, Athos, Philokalia, and ending in the work of St. Paisios Wieliczkowski. The creation, alleged authorship and theology of the Name contained in the akatist in honor of the Name of Jesus were also analyzed. Description provided analysis of the renaissance of the Jesus Prayer in the 20th century. The phenomenon of the "Pilgrim's Tale" and the basics of the teachings of St. Ignacy Branczaninow about God's Name were described. The causes and course of participa's disputes along with the achievements of the name science among Orthodox emigration to Western Europe in the 20th century were also examined.

Chapter six is an analysis of the theology of the Name contained in the Orthodox worship services. The research concerned the content of prayers and hymns of the daily services

as well as the theology of the Name contained in the rites of the sacraments. Particular attention was paid to the formulas of the sacraments containing the Name of God. The texts of priestly prayers were analyzed, in which the Name is the main point of reference and is shown as the direction of the prayer. Particular attention was paid to the fragments of the texts of the services corresponding to the biblical practice of worshipping God's Name. The great importance of the gesture of priestly blessing was also pointed out, which includes, both in terms of symbolism and content, a direct reference to the Name of Jesus. The chapter ends with a historical and theological analysis of Orthodox iconography. Iconographic motifs and content that are carriers of the theology of God's Name were examined both in the external - artistic and mystical spheres. The last stage is a comparative analysis of the theological ideas and concepts that are the basis of the cult of icons with the assumptions and foundations of the cult of the Name of God in Orthodoxy.

The work ends with chapter seven, which is the end and summary of the research. The resume contained in it allows to define the basic ideas and theological tendencies which are the basis of the Orthodox theology of God's Name. The work examines in detail the history of the formation of the theology of God's Name, from the oldest biblical descriptions, through the history of the formation of the Name cult in ancient Israel, the revelation of the New Covenant, to the latest Christian tradition.

"Biblical foundations of the Orthodox theology of the God's Name" is the result of many years of interdisciplinary research on the phenomenon of the cult of the Name of God in Eastern Christianity. Due to the special emphasis on biblical sources, nearly all available methods of studying the Bible were used in the research. Thanks to this, the conclusions drawn and the presented analysis give the possibility of a comprehensive view of the issue related to God's Name on the basis of the Tradition of Eastern Christianity. Comparative research on the border of theology, philosophy of language and linguistics has helped to obtain the most clear picture of the development and changes in the understanding of the essence of God's Name throughout history. Thanks to the parallel application of the achievements of research on the text with the tradition of patristic exegesis, the actualization and reception of the biblical way of understanding the issue in Orthodox theology was shown. Following the path of development and shaping of the tradition of the Jesus Prayer, it was possible to indicate the profound antiquity of this theology and its biblical sources, both in the practical and theological-mystical sphere. The conducted research allowed to show the mainstream in the Orthodox theology of God's Name, supported by the biblical theological tradition of ancient Israel.